

MAROSI GYULA

Ürgék a magyar történelemben

Az 1961 őszen kezdődő, kétéves katonai szolgálatomat egy híradó zászlóaljnál töltöttem. Itt nem azzal mulattuk el az időt, hogy teljes menetfelszerelésben valami drótkerítés mentén vagy lőszerraktár előtt örködtünk volna – a mindennapos alaki foglalkozásokon és az időnkénti lövészeteken túl, itt tanulni kellett. Ismerni az összes híradóeszköz működését, még elvi szinten is, de leginkább a gyakorlatban, és megadott, feszes szintidőn belül készülségbe kellett tudnunk helyezni őket. Késő estékbe nyúlóan gyakoroltuk a távirógépek értelmetlen, kódolt szövegeinek minél gyorsabb és hiba nélküli leírását. Századom nagy részét olyan fiúk tették ki, akik híradással vagy elektromossággal foglalkozó technikumokban szereztek érettségit, még olyan is akadt, aki abban az üzemben dolgozott, amely felszerelésünk egy részét gyártotta – én, meg még néhány, gimnáziumi érettségivel rendelkező, mi voltunk a töltelék.

Szerencsém volt, hogy idekerültem: más, kevesebb felkészülést igénylő alakulatoknál gyakrabban fordult elő, hogy „bepillant gólya.” Ez azt jelentette, hogy miután egész nap a terepen mozogtunk, és jól elfáradva, télen kifagyva, megérkeztünk végre a körletbe, ott emeletes ágyainkat összehorogtatva, szalmazsákjainkból a szalmát az olajos padlóra szórva, épp nem viselt ruházatunkat, személyes tárgyainkat szanaszét hajigálva találtuk. Ügyeletes tiszthelyetteseink vigyorogva közölték: nyitva hagytuk az ablakot, és „bepillant a gólya”.

Minden hadseregben a napi működéshez szükséges dolgokat a tiszthelyettesek végzik: leszedik a ruhát, tisztát adnak helyette, ellenőrzik, hogy takarítva hagytuk-e el a mosdót, vécét, rendszeren bevetettük-e az ágyakat, beolajoztuk-e a géppisztolyokat, és leginkább ők tartják az unalmas, bágyasztó alaki foglalkozásokat.

A mi tiszthelyetteseink csak továbbszolgálók voltak, tizedesi, legfeljebb szakaszvezetői rangban, akik kétévi szolgálat után további négy évet vállaltak. Sok fizetést nem kaphattak, kellő iskolai végzettség hiányában előléptetésben sem reménykedhettek. Alighanem olyan fiatal emberek voltak, akik nem sok elképzeléssel rendelkeztek az életükről, talán szakmájuk

se volt, esetleg utáltak dolgozni. Lángeszűt se találhattunk közöttük: a kedvenc tizedesünk egyszer, takarodó után némi kis parazsat talált a vaskályhában – a szabályzat szerint el kellett volna oltanunk a tüzet –, leöntötte egy vödör hideg vízzel, miáltal a vaskályha szinte felrobbant: forró gőzt, hamut, a szétvetődő kályhacsövekből kormot lövellt szét. Éjfél lett, mire annyira összevackolódtunk, hogy lefekhessünk. Másnap aztán vakarhattuk, festhettük a falat, a menyegyzetet. Újonc korunkban rendszeren meghajszoltak minket, az arcunkba ordítottak, ha esett az eső, dízlépésben meneteltettek az udvaron, miáltal derékig vizesek, sárosak lettünk, tiltott tárgyak utáni motozáskor beleolvastak kapott leveleinkbe – féltünk tőlük. Előfordult, hogy lopkodtak: időnként eltűnt egy-egy golyóstoll, körömvágó kisolló, egy pár meleg zokni.

1961-ben alighanem az '56-os forradalom következményeként volt szüksége a Magyar Néphadseregnek efféle alakokra. A tisztek, sorkatonák közül jó néhányan lőttek az oroszokra, őket – akiknek nem sikerült idejében nyugatra menekülni –, Maléter Pál honvédelmi miniszterrel az élen, felakasztották. Sokakat mint megbízhatatlanokat – mert mondjuk nem voltak hajlandók fegyvertelen tüntetőkre sortüzet löni – elbocsátották a seregből. A hivatásos tiszthelyettesek, akik legtöbbször volt valamilyen, a civil életben is hasznosítható képesítésük, maguk hagyták oda. Zászlóaljunknál is csak ketten maradtak, a gépkocsiszerelő-műhely főnöke és egy fegyvermester.

Századparancsnokunk és a szakmai előmenetelünkért felelős szakaszparancsnok tisztjeink természetesen tudtak a gólya időnkénti berepüléséről. Ha másból nem, hogy egy-egy ilyen eset után napokig fáradtak, figyelmetlenek, morcosak voltunk. És nekik nem volt szükségük efféle fegyvelmezésekre. Megtettünk mindent, ami tőlünk telt, olykor még élveztük is a feladatokot, sosem maradtak miattunk szegényben. De nem állíthatták le, magasabb szintről érkezett a gólyához a parancs: a zászlóalj alezredesi rangban lévő politikai tisztjétől. Akitől gyakran hallhattuk: „majd mi gatyába rázzuk ezt az ellenforradalom alatt elszemtelenedett, hóbörgő ifjúságot!” A korszak egyik kulcsszava volt a „hóbörgő”: ha bárki szová merészelt tenni bármit, rögtön megkapta, hogy „hóbörgő”. Így van ez minden diktatúrában: ha olyat mondasz, ami neki nem tetszik, már vágja is hozzád valamelyik bejáratott megbélyegzését. Az alezredes elvtárs mögött álló politikusi hatalom alighanem utálta a korosztályomat – esetleg még mindig félt is tőlünk –, jónak

látta mielőbb belevetni a fejünkbe, hogy hol is lakik a Jóisten. A gólyareptetés végrehajtására kiválóan alkalmasnak bizonyultak az elvtársi elvárásokkal azonos erkölcsi szintű továbbshzolgálók.

Századparancsnokunk született katonameber volt, nem a rossz értelemben vett merev és szögletes, hanem olyan személyiség, aki képes egy közösséget összetartani, irányítani. Aki maradéktalanul betartatja az előírt fegyelmi szabályokat, de tudja azt is, hogy buzdítással, dicsérettel adott esetben többre megy, mint fenytéssel. Aki egy tíznapos, a Bakonyban, esetleg tókig sárban töltött, varsói szerződéses hadgyakorlat után, amikor mindnyájan szédelegtünk a fáradtságtól, inkább vigyázott ránk, mint parancsnokolt. Nem mondom, hogy rajongtunk volna érte – helyzetünkben nem volt semmi rajongani való –, de becsültük.

Nemcsak jó katonatiszt volt, hanem a rábizott technika jól képzett szakembere is. Egyszer valaki, szerencsétlen marha, valami sérelem miatt – mert nem kapott szabadságot, vagy fene tudja, miért –, az egyik tízkerekű, nagy, kivonulós kocsis reléjébe belétört egy gyufaszálat. Napokig keresték okos fiúk a hibát, de nem találták, pedig még az is ott serénykedett, akinek a civil kori üzemeben ezt a relét gyártották. Végül századosunk lement a kocsishoz, matatott egy ideig, és fél óra múltán egy csavarhúzóval kipiszkálta a fadarabkát a rézlemezek közül. Nem csinált belőle nagy cirkuszt. Kiderítette persze, ki volt az elkövető, és akár büntetőszázadba is küldhette volna – a „futkosóba”, ahogy magunk közt neveztuk, mert ott minden ténykedést futólépésben kellett végrehajtani –, de csak áthelyeztette a jakumókhoz – korabeli szovjet jövevényező: gépkocsizó lövészt, azaz talpas gyalogost jelent.

Történt, hogy egy reggeli sorakozóra tizedesünk úgy buzdított minket, hogy „gyerünk, ürgék, mozogjanak, mintha élneek!” Századparancsnokunk az épületből kilépve meghallotta, a felsorakozott század előtt magához rendelte, és kivörösödött arccal, nagyon szigorú hangon szinte rákiáltott:

– Ezt az ürgét még egyszer meg ne halljam! Megértette?!

Tudtuk elejtett félmondataikból, grimaszaikból, hogy tisztjeink se tartják sokra ezeket a továbbshzolgálókat, de ez volt az egyetlen eset, hogy a legénységi állomány előtt szidták le valamelyiküket. Akkor azt hittük, századparancsnokunkat az böszítette fel, hogy egy senkiházi „ürgének” nevezte az ő képzett és megfelelő teljesítményt nyújtó katonáit.

Jó negyedszázaddal később Gyarmathy Livia dokumentumfilmeket kezdett készíteni a recski fogolytábor még fellelhető túlélőiről, és az akkor már tizenéves barátságunk okán – két mozifilmet is rendezett a könyveimből – megnézhettem az összes felvett, még vágatlan anyagot. A dátum: 1987 – amikor számosan akadtak még, politikai befolyással is rendelkezők, akiknek mindez nagyon nem tetszett, akik a recski fogolytábornak még a létét is tagadták volna, de mivel a forgatást már nem tudták leállíttatni, sajátos módszereikkel próbálták elgáncsolni. Feljelentéseket tettek az alkotók, a megszólalók ellen, Livia naponta több, durván fenyegető telefonhívást kapott, szétvagdalták a házuk előtt álló autója kerekeit... Livia szinte hihetetlen kitartásával folyt tovább a munka. Még az is előfordult, nyilván barátságunk tudott volta miatt, vagy sokszor láttak előfordulni a kisvetítő körül, hogy éjjel kettőkor nálunk is megszólalt a telefon, és valaki torzított hangon azt mondta: „Idefigyelj, te geci...” Mindez tulajdonképpen annyiból érdekes, hogy tudjuk: ez utóbbi szó már akkor is jelen volt az úgynevezett politikai közbeszédben, igaz, fű alatt, magánfecsejekben, a hatalom birtoklásának demonstrálásaként. Ma a magukat ellenzéknek nevezők használják, már a liberalizmus mámorában a kiválasztottak harsányságával – lényegében ugyanazok. Ezután halálhörgés, majd: „meg!” „dög!” „lesz!”

Addigra már sok mindent, a lényegét tudtam a recski táborról, de az elbeszélőket hallgatva, megdöbbsentő részletekkel szembesültem. Például, hogy az őrszemélyzet a kalóriát alig tartalmazó moslékétel, a testi kínzásnak megfelelő munkakörülmények mellett, nyilván megszegényítésként „ürgének” nevezte a rabokat – elképzelhetően más munkatáborokban is.

Akkor eszembe jutott volt századparancsnokom negyedszázaddal korábbi dühkitörése. Valószínűleg ismerte az „ürgézés” eredetét – katonamebernek mesélgetnek egymásnak –, és ezt nem tűrhette. Bizonyára, a forradalom leverése után, mindazoknak – a lelkiismerettel rendelkezőknek –, akik továbbra is katonatisztek akartak maradni, komoly belső elhatározásokat kellett tenniük, hogy melyek azok a cselekedetek, amelyeket már parancsra se hajthatnak végre. Iránta érzett hajdani megbecsülésem meghatványozódott.

Hogy miért épp ürgének neveztek a rabokat – amikor az kedves és mulatságos állat –, a bunkóság pszichológiájának örök rejtélye marad.

Egy másik, megdöbbsentést kiváltó történet: az őrszemélyzet körletében arasznyi, sablonnal kivágott

betűkkel az a szöveg volt kirakva: „Ne csak őrizd, gyűlöld is!” Nekem ugyan nem rúgták ki a valamennyi nyomorúságos ételt tartalmazó csajkát a kezemből, nem kellett egy ráccsal lefedett, vizes gödörben éjszakáznom, rólunk legalább tudták a hozzátartozóink, hol vagyunk, nem kellett a tudatomban helyet adni annak a gondolatnak, hogy bármikor, nyomtalanul eltüntethetnek, de hajdanvolt továbbszolgálóinkat ismerve, nagyon is el tudtam képzelni, milyen élet lehetett az, amelyben az efféle alakokat nemhogy visszafogják, de még tüzelik is. Gyakran a tenyerembe rejtett arccal tudtam csak hallgatni a volt rabok történeteit, a bőrömről át éreztem kínjaikat, izzadtam, és dobolni kellett a lábaimmal. Közben arra gondoltam, hogy mindezek akár velem is megeshettek volna. És a mai világban egyre magasabbra habzó gyűlöletáradatban nem zárhatom ki, hogy effélék újra megtörténhetnek.

Csak a mi történetünk befejezéseként: szemben a recskiekkel, akik nem tudták, meddig maradnak még fogságban, egyáltalán: van-e esélyük a túlélésre, mi az első év végére megkeményedtünk, kiegészítettük belőlünk a civil kamasz éntünk. Ha smaszereink ordítottak velünk, visszaordítottunk, nyomatékosan a tudtukra hoztuk, hogy ne merészeljenek személyes holminkhoz nyúlni, és ők tudták, ha valakinél vagy többünk-

nél elszakad a cérna, épp nem lesz ott az alezredes elvtárs, hogy megvédje őket. Ketten-hárman alaposan össze tudnak rugdosni valakit, mondjuk a végében, elvetemült gazfickók, akik aztán akár eskü alatt is képesek azt vallani, hogy nem történt semmi ilyesmi.

Még azt is tudták, hogy jó néhány géppisztolygolyót rejtegetünk titkos helyeken: lövészetek alkalmával szigorúan el kellett számolnunk a kipattanó hüvelyekkel, de a lőtéren munkásörök is gyakorlatoztak, akikre nyilván nem vonatkozott annyira a szigor, mert szanaszét hagyták a hüvelyeket, mi pedig rájöttünk, hogy a rövid sorozatok leadása végén mikor vegyük le ujjunkat a ravaszról, hogy egy-két golyó a tárban maradjon. Tehát olykor a munkásörök töltényhüvelyével pótoltuk ki a sajátunkat, amikor kellett őket adnunk. Semmiféle elképzelésünk nem volt a dugi lőszerkes esetleges felhasználásáról, mégis biztonságot adtak. Az első év végétől már csak az új újoncok hálótermébe merészelt berepülni a golya.

Végezetül, csak a móka kedvéért: miután, nem sokkal leszerelésem előtt, szakaszvezetővé léptettek elő, a továbbszolgáló tizedestől megköveteltem, hogy előre tisztelegjen nekem. Ha elsumákolta a pimasz, visszszaküdtem ötlépésnyivel hátrébb, hogy induljon újra felém, feszesen tisztelegve – ahogy ő tette velünk újonckorunkban. Hehehe.

1956. május 1-jei felvonulás a Sztálin-szobor előtt (Fortepan/Fortepan)